

10. Талалай Л. Наодинці зі світом: Поезії / Л. Талалай. – К. : Молодь, 1986. – 144 с.
11. Талалай Л. Потік води живої: Лірика / Л. Талалай. – К. : Укр. письменник, 1999. – 125 с.
12. Ткаченко А. Мистецтво слова (вступ до літературознавства) / А. Ткаченко. – К. : Правда Ярославічів. – 1998. – 448 с.
13. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К. : Рад. школа, 1986. – 607 с.

SUMMARY

This paper examines the degree of frequency of Talalay's appeal to T. Shevchenko's works as archtexts and types of intertextual connections. L. Talalay's innovation lies in the depth of poetic thinking and feelings, which is manifested extremely in comprehensive and intensive associativity.

Associations, quite natural but often unexpected for the recipient, become the material for the creation of new poetic meanings: chronotope (including both retrospective, anticipatory as well as introspective and other images).

The poet often chooses the most humdrum foundation for his works, but reveals for the reader the most original content. Viewpoint, depth of artistic vision of the world distinguish Talalay from numerous contemporary writers.

One of the aspects of associativity in L. Talalay's poetry is intertextuality. It is represented here in its well-known modifications: reminiscences, autoreminiscences, allusion, imaginative analogy, quotations, based on motives creativity, stylism, borrowings etc. Reminiscences and allusions are the most typical in this research. Archtexts and prototexts, which generate them, serve as various sources of the world culture: from the Bible to modern literary works of Ukrainian and foreign writers.

The primary function of device is participation in the creation of full-scale multilayer subtexts.. It is manifested in developing additional imaginary text hidden behind allusion and reminiscences. The latter interact with other ways and generate images, creating an associative field.

The research shows that links with T. Shevchenko's poetry occupy a special place in L. Talalay's intertextual field. They are revealed as allusions, reminiscences, periphrases, creativity based on motives, quotations. The degree of frequency reference to archtexts of Shevchenko's poetry compared with the degree of frequency reference to other archtexts in Talalay's poems is the highest.

Key words: image, poem, allusion, reminiscence, association, subtext, lyrical hero.

УДК 821.161.2-6

О.А. Рарицький

ЕПІСТОЛЯРІЙ ШІСТДЕСЯТНИКІВ: ТЕКСТ І КОНТЕКСТ

Стаття розкриває ознаки художньо-документального метажанру в епістолярній творчості українських шістдесятників. У такій моделі в художню цілісність поєднуються міжродові й міжжанрові художні сегменти. Наголошується на тому, що епістолярій прочитується і як документально-біографічний матеріал, і як ілюстрація літературно-мистецького життя епохи. За хронологічним принципом здійснена класифікація різноманітного епістолярного масиву шістдесятників.

Ключові слова: епістолярій, метажанр, шістдесятництво, художньо-документальна проза.

За відносної непорушності 'концептуального змісту' метажанрових форм художньо-документальна проза активно культивує у своїй системі їх різновиди. Наразі можемо говорити про *епістолярій, мемуари, щоденник, автобіографію, нотатник* (його похідні – літературний портрет, подорожні записи, нарис, есе), *некролог* – як такі, що набули формо-змістової усталеності й не викликають недовіри в літературознавчих колах. Їх, безумовно, можна поділити на «старші» та «молодші» жанри, оскільки динаміка літературного розвитку спонукає до повсякчасного генологічного оновлення, що постає як безупинний процес.

Українська художньо-документальна проза особливого збагачення набула в епоху шістдесятництва (60-ті роки ХХ ст.) і постшістдесятництва (остання фаза брежньовського застою, етап перебудови, новітній час). Вітчизняні та зарубіжні дослідники (О. Галич, Н. Колошук, М. Коцюбинська, М. Кораллов, Г. Мережинська, Ю. Овсянніков, В. Пустовіт, М. Федунь, І. Шайтанов та ін.) указують, що саме в цей період накреслився поступ у розвитку такої літератури, пов'язаний насамперед із суспільними демократичними процесами, утворенням на пострадянському просторі суверенних держав, що дало змогу письменникам зі зняттям ідеологічних шлюбів позбутися тоталітарного пресингу й вільно висловлювати свою довгий час замовчувану мистецьку позицію. Особливо добре слугує цей пласт літератури внутрішній – моральній – потребі митців зафіксувати події недавньої історії, очевидцями й учасниками яких вони були, донести до сучасників усю правду про них. Проте не менш інтенсивно розвивалися метажанрові форми (епістолярій, рідше щоденник, автобіографія, записник) і в умовах ідеологічного тиску, що говорить про сміливі прагнення їхніх авторів виражати особистісну й творчу позиції, непорушно відстоювати неперехідні цінності й пріоритети. До появи художньо-документальної прози долучилися українські письменники-шістдесятники, учасники руху опору, дисиденти, колишні в'язні сумління, репресовані автори, інші свідки доби, передусім люди творчих професій, а то й пересічні громадяни.

У найважчих умовах літературної праці активізувалася **епістолярна творчість** українських шістдесятників. Цей генологічний різновид у розмаїтті художньо-документального жанру є одним із найдревніших. Листи

писали безпосередні учасники вітчизняного руху опору в умовах духовного пресингу та жорстокої цензури, так чи так торкаючись у них родинної, творчо-мистецької, суспільно-політичної сфер життя. Наразі ці «фіксатори доби» сприймаються як віддзеркалення тогочасних ідеологічних векторів, широкої панорами культурно-мистецького руху, висвітлюють різнопланові вподобання та смаки обох сторін листовної комунікації – адресатів та адресантів. З'являючись на світ за тотального стеження, шантажу, загрози життю кореспондента, вирушаючи до «реципієнта» без будь-якої певності стосовно їх отримання, листи все ж донесли до нас ту надзвичайно цінну інформацію, яка стосується важливих історичних і духовних реалій. У цьому зв'язку М. Коцюбинська слушно зауважує: «Осмилення цих епістолярних свідчень і «сповідей» дає змогу ізсереди (підкреслення – М. К.) зрозуміти добу, побачити її діячів як живих людей, розвіяти міфи, відкинути інсинуації і, навпаки, поставити заслону спробам канонізації» [1, с. 77]. Дослідниця говорить про особливу прикмету епістолярію шістдесятників – *інформативність*, завдяки якій ми і маємо можливість ідентифікувати добу та її характер, інтелектуально зануритися в епоху, таку багату на грані буттєтривання.

Незважаючи на вкрай несприятливі умови творення і безповоротні втрати, епістолярій шістдесятників доволі добре зберігся. Сьогодні багато що з його корпусу видрукувано в Україні (насамперед той масив, який став доступним із розсекреченням архівів КДБ) і є доступним дослідникові. Проте чимала частина епістолярію залишається неопрацьованою, зберігаючись у відсторонених від наукового доступу державних, приватних та родинних архівах. Безумовно, з часом і вони потраплять у поле зору вчених.

Класикою жанру можна вважати листи до рідних, друзів, знайомих І. Світличного, В. Стуса, В. Чорновола, які сьогодні найповніше осмилені літературною критикою. У цьому ряду варто розглядати й щемливі послання з ув'язнення В. Марченка під назвою «Листи до матері з неволі». Окремим виданням опубліковано листування братів Валерія та Анатолія Шевчуків – «Розмова з ворожим підслухом», у якому зібрані адресації з табору і в табір, де перебував ув'язнений Анатолій, упродовж 1966–1971 років. Під грифом «табірною епістолярію» слід розглядати й «Листи з-за ґрат» М. Гориня, і листування З. Красівського з членом міжнародної амністії А. Акагоші «Перегук двох над безвістю», і двотомник І. Сокульського «Листи на світання» та ін. Найбільш промовисто епістолярні контакти 1960-х років представлені *діалогами*: М. Коцюбинська – З. Генік-Березовська, І. Жиленко – В. Дрозд, Є. Сверстюк – Ю. Луцький, І. Світличний – Ігор та Ірина Калинці. Недовготривалим або фрагментарним (через причини особисті й ідеологічні) було листування В. Симоненка з дружиною, А. Горської з П. Заливахою, М. Коцюбинської з Е. Соловей, З. Красівського й А. Акагоші, Б. Нечерди з М. Рильським, В. Підпалого з І. Гнатюком. Подібно можемо кваліфікувати й епістолярні контакти В. Марченка та Є. Сверстюка, Гр. Тютюнника й Ф. Рогового та ін., які були короткочасними, спорадичними. Велику пізнавальну й мистецьку цінність становлять поодинокі збережені або й одиничні за фактом свого існування епістолярні контакти шістдесятників із побратимами, рідними, близькими та знайомими в аспекті інформаційного виповнення епістолярної панорами доби (як-от листи В. Симоненка до А. Махині, В. Діденка, М. Сома, Б. Антоненка-Давидовича, Г. Кочура; Б. Нечерди до Б. Олійника, Д. Шупти; А. Горської до В. Вовк і под.).

Епістолярний масив 1960-х років, попри деяку недовпорядкованість, ґрунтовно висвітлений низкою літературознавчих досліджень, що з'явилися в останнє десятиліття – після виходу друком того чи того листування. Методологічною підосною для таких наукових розробок є глибокі праці польської дослідниці С. Скворчинської, наших учених М. Коцюбинської, В. Кузьменка, Г. Мазохи, Л. Вашків. Ці монографічні видання засновують термінологічну базу, яка дозволяє проводити далі наукове вивчення епістолярію. Список досліджень із проблеми доповнюють кандидатські дисертації Г. Гайович, Н. Загоруйко, В. Кузнецова та ін.

За нашим переконанням, листи шістдесятників – це повноцінний генологічний різновид художньо-документального метажанру. Хоч досі не втратило наукової ваги твердження, що епістолярій – це один із жанрів мемуаристики. Зокрема, В. Пустовіт, спираючись на попередні напрацювання О. Галича й інших учених, наполягає на тому, що «українська мемуаристика складається не лише з листів, а й із щоденникових записів, письменицьких записників, нотаток, літературних портретів та некрологів», а втім, «саме листи цікавлять дослідників найбільше» [4, с. 277.]. Наша ж позиція полягає в тому, що названі дослідницею жанрові форми – це «піджанри» художньо-документального метажанру, і для цього є свої аргументи.

У контексті художньо-документальної прози розрізняємо кілька груп листів шістдесятників, упорядкованих хронологічно.

1. *Епістоли раннього шістдесятництва*, які через хронотопічну віддаленість є найменш збереженими й торкаються подій дохрущовської відлиги та носять переважно особистісний характер. Це листи В. Симоненка до дружини Л. Півторадні; В. Стуса до студентських товаришів В. Дідківського, А. Лазоренка, І. Нижника; І. Світличного до нареченої Леоніди, до матері, сестри Надії, академіка О. Білецького, Ю. Барабаша, Д. Павличка та ін. Із цих сьогодні вже історичних документів довідуємося про особистісні зацікавлення майбутніх діячів шістдесятницького руху, про джерела формування їхніх естетичних смаків та гуманістичні підоснови діяльності, творчості. Виразними є в листах і побутові акценти. Таким чином, В. Кузьменко цілком має рацію, зауважуючи, що «це були переважно не так літературні, як суто людські документи» [2, с. 288]. Однак цінність таких листів незаперечна: саме вони дають можливість відстежити світоглядну еволюцію митця, його шляхи пошуку себе, способів творчої самореалізації; це проєкції авторських програм на майбутнє.

2. *Епістоли доби короткого хрущовського потепління і невстановлених демократичних суспільних процесів*. Листи цього періоду зорієнтовані на осягнення культурно-мистецьких подій, організаторами й учасниками яких були шістдесятники. У них, зокрема, простежується активна участь літераторів у діяльності клубів творчої

молоді в Києві та Львові, проглядається тверда життєва позиція, чіткі моральні й громадянські пріоритети адресантів та адресатів. Побутові проблеми відходять на другий план, зате вигранюється географія руху опору тоталітаризмові – фактично всі регіони України й навіть зарубіжжя; виразно проступає епоха, ідеологічне ядро руху, його діячі, лідери; прочитуються моделі особистісної та суспільної поведінки сучасників. Епістолярій цього часу переповнений гуманістичним пафосом і передає оптимістичні настрої переважної більшості респондентів.

3. *Епістоли періоду згорання демократичних процесів та утвердження ідеологічної диктатури в суспільстві.* Це важкий час утисків творчої інтелігенції – арештів і цькувань 1965 і 1972 років, постійного шантажу. Водночас він позначився феноменальною появою так званого ‘дисидентського епістолярію’, пов’язаного з іменами І. Світличного, В. Стуса, В. Чорновола, Є. Сверстюка, І. Калинця, В. Марченка, З. Красівського, М. Гориня, М. Мариновича та ін. Наразі можемо говорити про коло їхніх адресатів: вітчизняне – родичі, друзі з близького оточення, які залишилися на волі (С. Кириченко, М. Коцюбинська, Р. і Б. Довгані), та діаспорне (В. Вовк, А-Г. Горбач, Х. Бремер, І. Померанцев, Л. Плющ, ін.). На наш погляд, поміж усього масиву таких кореспонденцій доречно буде вирізнити ‘фрагментарне внутрідисидентське листування’, «зав’язане» на табірних контактах українських побратимів (наприклад, В. Чорновіл – І. Світличний, Є. Сверстюк, П. Заливаха, В. Овсієнко, ін.) та спілкуванні із в’язнями сумління інших національностей, з якими українські дисиденти спільно відбували покарання (як-от В. Стус – А. Аршакян, В. Чорновіл – М. Хейфец, П. Айрікян, Р. Маркосян, ін.). У таких листах автори відкрито заявляють про власну громадянську позицію, висловлюють своє розуміння подій та явищ, оцінюють ті чи ті культурні й суспільно-політичні реалії. Як прикметні особливості епістол цієї групи назвемо практичну відсутність побутового окрасу й наявність езопової мови, що покликана була донести переконливу позицію автора до ширшої аудиторії. На другому моменті, зокрема, наголошує літературознавець Г. Мазоха: «І у листах В. Стуса, І. Світличного, Б. Антоненка-Давидовича та багатьох інших «інакодумців» зустрічаються натяжки й підтекстуальні алюзії та парафраз як на цензуру, так і на самоцензуру» [3, с. 104]. Цілком умотивовано сприймаються ці листи як свідчення екзистенційного буттєтривання в’язня-адресанта, спроба його повноцінного самовияву.

4. *Епістоли шістдесятників новітнього часу, які становлять найменш численну групу.* Ера інформаційних технологій фактично відкидає епістолярну творчість поза межі літературного процесу. Лист перестає виконувати інформаційну функцію, через вільний доступ до джерел інформації зникає потреба такої форми передачі надважливих повідомлень. Листи шістдесятників у сьогоденні коли і є, то пишуться як щось особливо інтимне або ж як вітання до релігійних чи родинних свят. Нема необхідності свою суспільну чи культурницьку позицію пролонгувати через епістолярій. А все ж подеколи натрапляємо на листи філософсько-культурологічного змісту, в яких шістдесятники висловлюють свої погляди на окремі мистецькі (або й державні) події сьогочасся, дають оцінку новітнім державотворчим процесам, демонструють власне ставлення до інтелектуальних вимірів нашого буття. Це, наприклад, листи М. Коцюбинської до Л. Плюща, Н. Пилип’юк; Н. Світличної до М. Коцюбинської тощо.

Науковці справедливо наголошують, що лист за репресивних обставин набуває функції особливого індикатора експліцитного й імпліцитного буття автора, слугує репрезентантом його етичного, естетичного, інтелектуально-ціннісного, соціального тощо самовияву. Дослідникам завдяки цьому вдається проникнути в різні сфери буття суб’єкта мовлення й окреслити, незалежно від обставин, можливості його особистісної та творчої реалізації. Відтак у листах виразно прочитується хроніка повсякдення мовця, його життєві пріоритети, світогляд, лектура, навіть вимальовується автопортрет, який дозволяє означити психологічні стани автора в межових ситуаціях. Учені (М. Коцюбинська, Г. Мазоха, І. Забіяка) правильно пишуть про епістолярний образ митця, який є значно ширшим за той, що складається внаслідок знайомства з творчістю письменника й доповнюється штрихами для увиразнення його емоційних, психологічних, фізіологічних станів.

Варто відзначити, що засадничо епістолярний масив шістдесятників неоднотипний: в одному випадку маємо справу з документальним біографічним матеріалом, а в іншому – з ілюстрацією літературно-мистецького життя епохи. Це є прямою вказівкою на жанрову поліфонічність матеріалу дослідження. У цілому ж він віддзеркалює творчу роботу письменників: інформує про умови та обставини появи літературних творів, зовнішню спонуку до цього, залучення «внутрішніх резервів» тощо.

Табірні листи можна кваліфікувати як *епістолярний семінарій* (що знову-таки скеровує їх у метажанрову парадигму), і аргументом тут постає факт організації через них активної інтелектуально-творчої діяльності. Так, зокрема, здійснювалося жваве, сповнене дискусій обговорення серед в’язнів вузлових літературознавчих проблем і літературних новинок. Подібно в невольничих умовах протікала перекладацька праця дисидентів, що наразі сприймається як феноменальне явище *епістолярного діалогу* між автором перекладу, його рідними та майстрами перекладу, які залишалися на волі й могли через найближче оточення надати ув’язненому кваліфіковану консультацію. У такий спосіб, приміром, В. Стус перекладав Р. М. Рільке: свої напрацювання за поезіями австрійця він надсилав дружині, повідомляв про складнощі й незрозумілі моменти, а та вже зверталася за порадою до фахівця Г. Кочура, і після цього лист повертався до адресанта з такою важливою для нього інформацією.

Також у таборовому середовищі шістдесятників активно розвивалася *епістолярна критика й самокритика*: за відсутності інших можливостей відірвані від літературного процесу митці листовно висловлювали свої роздуми про чужі твори й коментували свої власні. У зв’язку з цим науковець В. Кузьменко доречно пропонує аналізувати табірний епістолярій із застосуванням терміна ‘автокритика’, якому дає такий коментар: «Це – висловлювання письменника про власну творчість чи про окремі твори, що зустрічаються в кореспонденціях мит-

ця. Здебільшого автори розповідають у таких листах про творчі задуми, особливості праці над твором, відповідають на критичні закиди своїх опонентів, рідше оцінюють твір у цілому чи визначають його місце у літературі (підкреслення – В.К.)» [2, с. 157]. Такого змісту «листи з-за ґрат» мали своє особливе призначення й справедливо розцінюються сьогодні як «гуртові», адже через епістолярний ліміт їхні ув'язнені автори таким чином адресували власні міркування про свою творчість колегам «на волі», щоб скласти загальне уявлення та враження про написане ними.

Як художнє явище листи шістдесятників – *політематичні*. Строкатість і розмаїття тематики особливо помітні в пізньому епістолярії, коли автори відсторонюються від автобіографічних чинників і зосереджуються на ключових проблемах, що й визначають основний зміст епістол. Слушними з цього приводу є міркування Г. Мазохи: «У кожному окремому листі того чи іншого письменника складно виокремити головну тему, оскільки в будь-якому з них різні теми виявляються взаємопов'язаними, витікають одна з одної. Однак незалежно від того, в епістолярному доробку українських письменників подибуємо теми наскрізні і листи з певною тематикою. Під наскрізними маємо на увазі такі, що не лише характеризують увесь епістолярій митця, а є центральними, вузловими для його листування» [3, с. 102]. Тематика епістолярію спонукує розглядати цей масив як виводне метажанрове утворення, до чого закликає, приміром, Р. Співак [5]. Бо й справді листи В. Стуса, І. Світличного, В. Марченка та багатьох інших їхніх сучасників прочитуються водночас як філософський, психологічний, культурологічний, соцреалістичний тощо метажанр, а зартикульовані в них проблеми здифuzовані й різносторонньо заявлені у творчості цих діячів культури.

Яскравим взірцем метажанрових утворень у творчості шістдесятників є і так звані «варіації на епістолярну тему» (М. Коцюбинська). Це листи тільки за умовною назвою: вони не потребують адресата, радше пишуться самому собі і відтворюють психологію, емоційні стани автора, проєктуються на бачення ним подій з особистого та суспільного життя. Їх варто розглядати на помезж'ї документалістики, оскільки маємо справу не з листами «в чистому вигляді», а зі свідомо порушеним епістолярним каноном. Як художнє ціле, вони тяжіють до мемуарів, проте – «обтяжених» щоденниковими ознаками і, розуміється, епістолярними. Прикладами текстів такого типу є: «З моїх маргіналій: над старими листами» Р. Іваничука, де наративна стратегія автора проглядається в синтезі епістолярних, щоденникових та мемуарних жанрів; «Листи самому собі» українського письменника й ученого зі Словаччини Ю. Бачі, котрі сприймаються як епістолярний щоденник; листи Н. Підпалої до чоловіка – поета В. Підпалога, адресовані йому в потойбіччя, що є виявом модифікацій у площині метажанру, архітектонічно переплітаючи генологічні ознаки спогадів, щоденника й епістолярію тощо.

Разом із тим епістолярна творчість українських шістдесятників – це 'метажанрова цілісність', яка повною мірою виявляє себе завдяки тому, що в розрізі авторського мислення взаємодіють і належним чином функціонують прозові та поетичні уривки з художніх творів (власних та інших авторів); уводяться в цей контекст вірші – оригінали з різних мов і зразки поетичних перекладів, зрідка залучаються нехудожні елементи, як-от рисунки, схеми, креслення, такі чи такі позначки. Увесь цей матеріал, тим не менш, постає цілісною мистецькою змістоформою, що дозволяє розглядати епістолярій як *генологічний різновид художньо-документального метажанру*. У своїй сукупній репрезентації епістолярій шістдесятників чітко виграно такі пошукові запити, як особистість митця-адресанта, його творчий набуток, слугує головним чинником корекції наукової біографії автора, водночас скеровуючи до залучення відомостей із психології творчості, вирізнення індивідуальних особистісних і творчо-стильових ознак.

Список використаних джерел

1. Коцюбинська М. «Зафіксоване і нетлінне»: Роздуми про епістолярну творчість / Михайлина Коцюбинська. – К.: Дух і Літера, 2001. – 300 с.
2. Кузьменко В. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20-50-х років ХХ ст. / В.І. Кузьменко. – К.: Просвіта, 1998. – 305 с.
3. Мазоха Г. Український письменницький епістолярій другої половини ХХ століття: жанрово-стильові модифікації: Монографія / Г.С. Мазоха. – К.: Міленіум, 2006. – 344 с.
4. Пустовіт В. Лист у жанровій парадигмі української мемуаристики / В.Ю. Пустовіт // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. Випуск 27. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. – 396 с.
5. Співак Р. Русская философская лирика. 1910-е годы. И Бунин, А. Блок, В. Маяковский : Учебное пособие / Р. С. Спивак. – 2-е изд. – М.: Флинта : Наука, 2005. – 408 с.

Summary

Fictional-documentary prose by the Ukrainian writers of the 1960s actively develops in its system metagenre forms among which the leading one is epistolary works by the movement figures. The letters by I. Svitlychnyi, V. Stus, V. Chornovol to their relatives, friends, acquaintances presented as metagenre constructions were most completely comprehended by literary critics. Among them it is worth regarding message from prison by V. Marchenko entitled "Letters to Mother from Bondage", correspondence of the brothers Valeriy and Anatoliy Shevchuks – "Conversation with Hostile Eavesdropping," Letters from Prison" by M. Horyn' etc. Epistolary contacts of the 1960s are presented by the dialogues: M Kotsiubynska – Z. Henyk-Berezovska, I. Zhylenko – V. Drozd, Ye. Sverstiuk – Yu. Lutskiy, I. Svitlychnyi – I. and I. Kalynets'. The correspondence of V. Symonenko with his wife, A. Horska with P. Zalyvakhа, M. Kotsiubynska with E. Solovei, Z. Krasivskiy with A. Akahosha, B. Necherda with M. Ryl'skiy, V. Pidpalyy with I. Hnatiuk was fragmentary and not long-lasting (because of personality and ideological reasons).

In the context of fictional-documentary prose we distinguish several thematic groups of letters by the writers of the 1960s which are arranged chronologically: epistles of the early 1960s, letters from the short epoch of Khrushchov's thaw and non-established democratic society processes, letters from the period of curtailing democratic processes and consolidation of ideological dictatorship in the society, epistles of the writers of the 1960s belonging to the newest epoch.

Epistolary works by the writers of the 1960s is 'a metagenre entity' which fully manifests itself due to the fact that prose and poetic fragments from fictional works interact and function properly from the author's viewpoint, original verses from different languages and samples of poetic translations are introduced into this context, nonfictional elements such as drawings, schemes, draughts, some marks are involved from time to time. All this material, nevertheless, appears as integral artistic entity of contents and form that enables to regard epistolary as genealogic variety of fictional-documentary metagenre.

Key words: epistolary, metagenre, the movement of the 1960s, fictional-documentary prose.

УДК 821.111-3.09

Л.П. Расевич

ОБРАЗ ШЕРЛОКА ХОЛМСА У НЕОРОМАНТИЗМІ

Стаття присвячена аналізу образу Шерлока Холмса у контексті естетики неоромантизму. Особлива увага звернена на стильову неоднозначність образу героя, адже характер Холмса часто виходить за рамки класичного розуміння неоромантизму як літературного напрямку.

Ключові слова: образ, Шерлок Холмс, неоромантизм, декаданс, fin de siècle.

Дослідження естетичних домінант в образі Шерлока Холмса є актуальним питанням сучасного літературознавства. Хоча творчий спадок Артура Конан Дойля прийнято розглядати у контексті неоромантизму, щодо циклу про Холмса критики не так одностайні. По-перше, справді мало праць, у яких би образ Холмса розглядався у контексті певної мистецької течії, що є досить очікуваним явищем для твору, навколо жанру якого точаться суперечки, чи «література» це взагалі.

Тому при визначенні приналежності до певної естетичної течії образу Шерлока Холмса найбільш доцільно говорити про стильові домінанти, які мали визначальний вплив на образ героя на тому чи іншому етапі. Насамперед варто розглядати характер дойлівського сищика в межах таких естетичних систем кінця ХІХ століття, як неоромантизм та декаданс, що були сформовані на тлі загальної кризово-песимістичної настроєвості fin de siècle.

Про неоромантичний характер образу Шерлока Холмса говорять В. Луков [7], З. Гражданська [4], К. Генієва [3], М. Урнов [9], О. Анциферова [1], С. Арата [10] та ін. Але про приналежність творів, в яких фігурує Шерлок Холмс, до неоромантизму тут згадується лише принагідно, зазначена проблема тут не є стрижневою.

Тому метою цієї статті є комплексний аналіз проблеми присутності прикмет неоромантичної естетики в образі Шерлока Холмса.

Певна неточність щодо визначення стильового напрямку детективних оповідань Конан Дойля може бути пояснена розмитістю самого терміну «неоромантизм», про що пише Л. Рева: «Довідкові видання однозначно говорять про неоромантизм як сукупність різних естетичних течій в європейських літературах, визначаючи умовне, нестале найменування ряду естетичних тенденцій, які виникли в літературі європейських країн наприкінці ХІХ – початку ХХ століть як реакція на натуралізм, а також іноді на песимізм і «зневіру декадентства» [8, с. 151].

У літературознавчому словнику за редакцією Р. Гром'яка, Ю. Коваліва та В. Теремка головною відмінністю між неоромантизмом та романтизмом була названа «конструктивна спроба подолати протистояння» між «ідеалом та дійсністю», які в романтичній естетичній системі були концептуально роз'єднані. Це стало можливим «завдяки могутній силі волі», яка дозволяла зробити «сподіване, можливе дійсним, не опускаючи цього можливого до рівня інертного животіння» [6, с. 492]. В рамках такого трактування образ Шерлока Холмса, у якому узагальнено акцентовано поняття «волі» як ключової характеристики сильної особистості дойлівського сищика (свідченням чого є спрагле бажання розкрити усі таємниці справи, пристрасна робота над розслідуванням, коли, як згадує Ватсон, він забуває про сон, їжу і пиття, наполегливість у подоланні будь-який труднощів, робота над «безнадійними справами», коли до Холмс виступає для своїх клієнтів гарантом правди в останній інстанції), цілком відповідає неоромантичній традиції.

К. Генієва вбачає у відродженні романтичної традиції британськими письменниками на зламі віків «форму протистояння вікторіанській затхлості». Головним інструментом цього протистояння виступає «сильна, яскрава, самотня особистість», як і є у випадку із Холмсом. О. Анциферова зупиняється детально на романтичній природі всього детективного жанру, оскільки, на думку дослідниці, детективний жанр як такий навіть у часи далекі від тих, коли романтизм був домінантним напрямком мистецтва, все ж продовжує конструювати образи та ситуації за романтичним принципом [1, с. 31].

Особливою рисою неоромантичної традиції, на відміну від традиції власне романтичної, для якої властива втеча у часі та просторі, є зосередження на «незвичайному поряд», без втечі у часі та просторі, що робить ідею